

УДК 378:141:371.134

DOI: <https://doi.org/10.33216/2220-6310-2019-93-6-222-231>

ОСОБЛИВОСТІ СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Л. А. Руденко

ORCID 0000-0003-1351-4433

Стаття присвячена проблемі готовності майбутнього фахівця до здійснення професійної взаємодії. Наголошено на тому, що взаємодія виступає і процесом, і результатом. Перераховано основні методологічні підходи проблеми професійної взаємодії: синергетичний, аксіологічний, компетентісний, діяльнісний тощо. Проаналізовано рівень актуальності проблеми здатності фахівця-прикордонника до професійної взаємодії. Завдяки аналізу наукової психолого-педагогічної та філософської літератури доведено, явище професійної взаємодії не досліджувалось у сфері вищої військової освіти.

Завдяки аналізу наукових праць фахівців прикордонного відомства та використанню системного підходу, побудовано систему підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до здійснення професійної взаємодії. Подано та розкрито зміст основних елементів такої системи (педагогічні умови, суб'єкти та об'єкти тощо). Схарактеризовано вертикальну та горизонтальну структури згаданої системи. Перераховано важливі характеристики системи підготовки офіцерів-прикордонників до професійної взаємодії: контроль та пропуск транспортних засобів та осіб; інженерно-технічне оснащення кордону, організація та здійснення прикордонного контролю; припинення незаконного переміщення транспортних засобів та осіб через державний кордон; узгодженість діяльності із військовими формуваннями та правоохоронними інституціями щодо захисту кордону; здійснення оперативно-розвідувальної діяльності; реалізація інформаційно-аналітичних та пошуково-розушувочих процедур щодо забезпечення цілісності кордонів держави; участь у протидії злочинним утворенням різного виду.

Ключові слова: *взаємодія, система, комплекс, елементи, професійна взаємодія, професійна підготовка, майбутні офіцери-прикордонники, Державна прикордонна служба, прикордонне відомство, охорона та захист кордону.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. В українському освітньому середовищі протягом тривалого часу не приділялась належна увага вищій військовій освіті. Таку ситуацію можна пояснити перш за все відсутністю зовнішніх загроз протягом багатьох років існування суверенної української держави, помітним скороченням кількості військовослужбовців, зокрема офіцерів, та низкою багатьох вагомих причин. Сучасній Україні доводиться переглядати свою позицію по відношенню до численних соціальних інститутів, з-поміж яких армія, що виконує фундаментальні функції в суспільстві. Соціальна група військовослужбовців є прикладом такого соціального утворення, що існує у будь-якому різновиді суспільства і в певний історичний етап його розвитку, відчувачи на собі відповідні перетворення та трансформації. Країни з високим рівнем соціально-економічного розвитку сприймають армію як один з основних соціальних інститутів, а його представники отримують від суспільства належний соціальний статус. Україна намагається здійснити реформи у прикордонному відомстві. На нашу думку, розпочинати ці реформи необхідні в освітній системі, тобто системі підготовки майбутніх офіцерських кадрів. Саме інформаційні технології та освіта є рушійними силами розвитку сучасного соціуму. Об'єктивна реальність (економічна ситуація, стан внутрішньої та зовнішньої політики, соціальні та національні питання) формує до фахівців усіх сфер діяльності систему професійних та особистісних вимог. Військовослужбовці, а особливо офіцерські кадри, не є винятком, оскільки до них також сформовано низку вимог та очікувань.

Людське суспільство побудоване таким чином, що поєднує у собі такі елементи, як особистості, групи, інституції та взаємні процеси. Правоохоронні фундаментальні інститути належать до цієї соціальної структури. Прикордонна служба України є інститутом, тобто таким утворенням, без якого нормальне існування вітчизняного соціуму неможливе. Слід зазначити, що стан українських фундаментальних суспільних утворень можна назвати маргінальним (перехідним). Прикордонна служба України зобов'язана виконувати важливі функції державного та міжнародного рівнів, у зв'язку із цим від представників цього відомства вимагають високого рівня професіоналізму, компетентності та освіти. Саме це міркування у системі вищої школи є нині ключовим: надати якісну підготовку майбутнім фахівцям будь-якої галузі, зокрема і правоохоронної. Ефективне функціонування прикордонної служби залежить також від такого компоненту, як здатність майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної взаємодії.

Сучасні масиви інформації, масштаби глобалізації, стан українських справ у міжнародній сфері, надання пріоритету західному вектору функціонування суспільства лежать в основі актуальності дослідження проблеми формування здатності майбутніх фахівців до професійної взаємодії (Гілфорд, 1955).

Здатність фахівця здійснювати професійну взаємодію є актуальною проблемою сучасного суспільства (Нечаєв, 1991).

Метою запропонованої статті є аналіз системи підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної взаємодії.

Аналіз досліджень і публікацій. Аналіз представленої проблематики засвідчує існування чималої кількості наукових праць, що підтверджують її значущість та багатоаспектність (Стеченко, 2005).

Період античного часу, що створив фундамент механічної концепції взаємодії, актуальний і сьогодні. Ця проблематика є об'єктом уваги науковців, які належать до різних освітніх галузей: Б. Ананьєв, Л. Вригтський, Г. Гегель, Кант, О. Коротасва.

Вчені здійснювали вивчення проблеми з різних ракурсів, зокрема: І. Зимня, Л. Петровська та ін., визначаючи питання взаємодії з філософських, соціологічних та педагогічних позицій; Т. Чаплъ розкрив зміст інформаційної взаємодії; Ф. Розанов – соціальної взаємодії; Н. Данилевський – мультикультурної; Н. Кащей – соціальної та політичної тощо.

Виклад основного матеріалу. Професійна діяльність будь-якого працівника, фахівця, спеціаліста не передбачає ізоляції. В першу чергу, це є різновид людської діяльності. Людина як соціальна істота відокремила і впорядкувала усі види діяльності, і має право обирати її і відповідно отримувати соціальний статус у суспільстві та виконувати соціальну роль. Оскільки ізоляція неможлива, особа змушена взаємодіяти. Дефініція «взаємодія» є досить широкою категорією, і здійснюючи процедуру її визначення, виникає чимало суттєвих ознак. Ці ознаки можна віднести і до сфери спілкування, і до спільної діяльності, і до налагодження контактів тощо. З поданих ознак взаємодії можна зробити висновок, що вона має відчутний вплив на ефективність професійної діяльності. Соціологічна наука за результатами численних наукових досліджень стверджує, що усі зміни можливі, якщо вони спочатку відбудуться на рівні свідомості. Тому, успіх готовності або здатності до професійної взаємодії можливий, якщо є усвідомлення її значення та сутності.

Для офіцерів прикордонної служби професійна взаємодія має особливе значення. Пояснити це можна специфікою їх професійної

діяльності: ненормованість праці, рівень готовності боєздатності, ризик для життя тощо.

Нами сформульовано визначення професійної взаємодії офіцерів-прикордонників – це контакт (вербальний або невербальний, спланований або випадковий, опосередкований або неопосередкований тощо) між двома або більше офіцерами чи представниками інших професій, що має вплив на установки, переконання, поведінку, погляди; це дії окремих осіб (офіцерів), що є взаємопов'язаними між собою і мають причинно-наслідковий зв'язок; це вирішення офіцерами професійних завдань у тісному зв'язку зі своїми колегами або представниками інших професій.

Значення здатності до реалізації професійної взаємодії офіцерами-прикордонниками полягає в тому, що у їх професійній діяльності така здатність іноді є єдиним шляхом виконання професійно-особистісних завдань, а зміст, засоби та форми цієї взаємодії можуть бути різноманітними, багатими.

За умови відсутності сформованості готовності або здатності в офіцерів до професійної взаємодії, виникає ситуація значного скорочення переліку завдань, що вони можуть виконувати, формування специфічної ізоляції, а в кінцевому випадку сповільнення та перешкоджання професійному зростанню та вдосконаленню. Досвід функціонування армій провідних країн світу свідчить про актуалізацію уваги до формування корпоративної культури, тобто командного стилю діяльності. Загалом, індивідуальна робота в армії не має високих показників результативності.

В українській вищій військовій освіті необхідно здійснити низку перетворень, що мають відношення до таких напрямів:

сприйняття особистої позиції офіцера та позиції колег або інших осіб щодо відповідного професійного завдання чи ситуації;

фокусування на особистих засобах взаємодії та засобах колег чи інших осіб;

формування високого рівня рефлексії (аналізу та самоаналізу);

формування високого рівня володіння професійними вміннями та навичками.

Викладене вище дає змогу сформулювати наступний висновок: здатність офіцера до професійної взаємодії – основа його професіоналізму. Професіоналізмом офіцера-прикордонника можна вважати якісну характеристику його професійної сфери, що відображає рівень професійно-особистісних характеристик, креативність, адекватність, ціннісну систему, ключові мотиви тощо.

Підготовка компетентних офіцерів-прикордонників повинна відбуватись ще у навчальному закладі. Здатність до професійної взаємодії

слід формувати ще у період фахової підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників.

На нашу думку, слід звернути увагу на такі різновиди роботи представників науково-педагогічного складу щодо формування згаданої вище здатності:

- виділення основних сфер професійної взаємодії офіцерів-прикордонників протягом реалізації професійної діяльності;
- проектування системи підготовки до професійної взаємодії офіцерів-прикордонників;
- відслідковування основних тенденцій щодо впровадження педагогічних інновацій в освітній процес;
- посилення професійної спрямованості змісту навчання.

Таким чином, професійну взаємодію офіцера-прикордонника можна охарактеризувати як взаємне спілкування, здатність до співпереживання, форму спільної діяльності. Професійна взаємодія офіцерів-прикордонників має чітку мету, предмети, форми та способи здійснення, специфіку зворотного зв'язку тощо.

Як свідчить аналіз наукових досліджень, у проблемі формування здатності до професійної взаємодії існує чимало підходів, позицій та поглядів, проте завдяки виділенню та узагальненню, можна визначити незмінні складові взаємодії для будь-яких фахівців: існування декількох учасників взаємодії, особливий характер контактів, спільність діяльності тощо.

Таким чином, перевагами професійної взаємодій у професійній діяльності офіцерів-прикордонників є її безпосередній вплив на зміст та результат спільної діяльності, на осіб, які контактують.

Завданням професійної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників, на наш погляд, є усунення суперечностей, що існують у професійних відносинах між офіцерами-прикордонниками або представниками правоохоронних чи цивільних структур суспільства.

Аналіз змісту проблеми забезпечення здатності майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної взаємодії у системі їх фахової підготовки є можливим на основі визначення суті, змісту та видів певних професійних компетенцій (Щенко, 2015).

Реалізація підготовки майбутніх офіцерів прикордонного відомства до взаємодії можливе на основі дотримання положень ключових методологічних підходів: синергетичного, компетентнісного, акмеологічного, особистісно-орієнтованого, аксіологічного та системного.

Зважаючи на існування згаданих досліджень, варто наголосити, що фундаментальні засади саме взаємодії є нині не до кінця визначеними,

зокрема системи професійної взаємодії у Державному прикордонному відомстві України (Дияк, 2013).

Зміст системи підготовки майбутніх офіцерів прикордонної служби до професійної взаємодії у представленій науковій роботі позиціонується як комплекс певних складових, що є залежними одна від одної та мають певний структурно-функціональний зміст. Серед складових системи підготовки курсантів-прикордонників до професійної взаємодії: педагогічні умови формування здатності до професійної взаємодії, організаційні форми цієї підготовки, фундаментальні методологічні підходи, сукупність традиційних та новітніх навчальних засобів та методів.

Побудова та обґрунтування системи підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної взаємодії є важливим компонентом вітчизняної системи освіти. Детальну характеристику та аналіз цієї системи можна проводити як за послідовністю (горизонтальною структурою), так і за ієрархією (вертикальною структурою) (Гончаренко, 2008).

У вертикальній ієрархії системи підготовки майбутніх офіцерів прикордонної служби до професійної взаємодії передбачено зміст освіти певного рівня, від загальноосвітнього навчального закладу і до закладу вищої освіти у прикордонному відомстві (Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, надалі – НАДПСУ).

У горизонтальній структурі згаданої вище системи передбачено практичне відпрацювання навичок професійної взаємодії фрагментарним способом протягом навчальних занять в освітньому процесі НАДПСУ, а також під час реалізації практики (стажування) в органах та підрозділах охорони і захисту державного кордону України. Схарактеризовані вище структури не є остаточними, оскільки залежні одна від одної та від екзогенних і ендогенних чинників. Це, в свою чергу, дає змогу провести взаємну корекцію.

У спроектованій системі підготовки майбутніх офіцерів прикордонної служби до професійної взаємодії заслуговують на увагу такі її об'єкти, як курсанти та представники наукового педагогічного складу, а також зміст навчальних дисциплін: філософії, педагогіки, соціології, політичних та економічних, етики, морально-психологічного забезпечення діяльності тощо.

До важливих характеристик запропонованої системи належить також зміст майбутньої професійної сфери офіцерів-прикордонників, зокрема: контроль та пропуск транспортних засобів та осіб; інженерно-технічне оснащення кордону, організація та здійснення прикордонного контролю;

припинення незаконного переміщення транспортних засобів та осіб через державний кордон; узгодженість діяльності із військовими формуваннями та правоохоронними інституціями щодо захисту кордону; здійснення оперативно-розвідувальної діяльності; реалізація інформаційно-аналітичних та пошуково-розшукових процедур щодо забезпечення цілісності кордонів держави; участь у протидії злочинним утворенням різного виду (Балл, 1997).

Таким чином, специфічний зміст, структура та властивості системи підготовки майбутніх офіцерів прикордонної служби до професійної взаємодії уможливають удосконалення професійної діяльності офіцерів прикордонної служби України.

Висновки. Таким чином, результатом проведеного дослідження є усвідомлення потреби у формуванні здатності в офіцерів-прикордонників до професійної взаємодії. Професійна взаємодія, як свідчить аналіз наукової літератури, є складовою їх професійної компетентності і професійної культури, а також ознакою професіоналізму. Професійна взаємодія є інтегральною якістю офіцера-прикордонника, сприяє підвищенню його професійної підготовленості, полегшенню адаптаційного періоду у професійній сфері.

Системний підхід вважають у науці універсальним, оскільки відбувається врахування безлічі умов та особливостей досліджуваного процесу чи явища. Використання згаданого підходу у представленій проблемі дало змогу визначити сильні і слабкі сторони у системі підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної взаємодії. Практична реалізація спроектованої системи дозволить внести своєчасні корективи і підвищити компетентність офіцерських кадрів прикордонної служби.

Література

1. Балл Г. О. Психолого-педагогічні засади гуманізації освіти. *Освіта і управління*. 1997. Т. 1. № 2. С. 21–36.
2. Гилфорд Д. Три сторони інтелекта. Психологія мышлення. Москва : Просвещение, 1955. С. 433–456.
3. Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження : методологічні поради молодим науковцям. Київ; Вінниця : ДОВ «Вінниця», 2008. 278 с.
4. Дияк В. Особливості соціально-економічної підготовки як складової фахової підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Сер. : Педагогічні та психологічні науки*. 2013. № 3. С. 76–85. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnprv_ppn_2013_3_10. (дата звернення 02.11.2019 р.)
5. Іщенко Д. Методика оцінювання професійної компетентності офіцерів відділів прикордонної служби. *Збірник наукових праць Національної академії*

Державної прикордонної служби України. Серія : Педагогічні науки. 2015. № 2. С. 121-130. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnadpcpn_2015_2_13. (дата звернення 05.11.2019 р.)

6. Нечаєв Л. В. Підготовка студентів педінститутів до взаємодії з учнями : автореф. дис ... канд. пед. наук. Харків, 1991. 18 с.
7. Стеченко Д. М., Чмир О. С. Методологія наукових досліджень: підручник. Київ : Знання, 2005. 309 с.

References

1. Ball, H. O. (1997). Psykholoho-pedahohichnizasadyhumanizatsiyiosvity. [Psychological and pedagogical foundations of humanization of education]. *Osvita i upravlinnya, Vol. 1,2*, 21–36(ukr).
2. Hylford, D. (1955). *Try storony yntellekta. Psykholohyya myshlenyya [The Three Sides of Intelligence. The psychology of thinking]*. Moscow: Prosveshchenye (rus).
3. Honcharenko, S. U. (2008). *Pedahohichni doslidzhennya: metodolohichni porady molodym naukovtsyam [Pedagogical research: methodological advice to young scientists]*. Kyiv; Vinnytsya: DOV "Vinnytsya"(ukr).
4. Dyyak, V. (2013). Osoblyvosti sotsialno-ekonomichnoyi pidhotovky yak skladovoyi fakhovoyi pidhotovky maybutnikh ofitseriv-prykordonnkyiv. [Features of socio-economic training as a component of professional training of future border guards]. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoyi akademiyi Derzhavnoyi prykordonnoyi sluzhby Ukrainy*. Ser.: Pedahohichni ta psykholohichni nauky,3, 76-85. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnapv_ppn_2013_3_10 (date of appeal: 04.11.2019) (ukr).
5. Ishchenko, D. (2015). Metodyka otsinyuvannya profesiynoyi kompetentnosti ofitseriv viddiliv prykordonnoyi sluzhby. [Methods of assessing the professional competence of border guards officers]. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoyi akademiyi Derzhavnoyi prykordonnoyi sluzhby Ukrainy*. Seriya: Pedahohichni nauky, 2, 121-130. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnadpcpn_2015_2_13 (date of appeal: 05.11.2019) (ukr).
6. Nechayev, L. V. (1991). *Pidhotovka studentiv pedinstytutiv do vzayemodiyi z uchnyamy [Preparation of students of pedagogical institutions for interaction with students]*. (Abstract of Candidate's Thesis in Education) (ukr).
7. Stechenko, D. M., & Chmyr, O. S. (2005). *Metodolohiya naukovykh doslidzhen: pidruchnyk [Methodology of scientific researches: textbook]*. Kyiv: Znannya (ukr).

ОСОБЕННОСТИ СИСТЕМЫ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ ОФИЦЕРОВ-ПОГРАНИЧНИКОВ К ПРОФЕССИОНАЛЬНОМУ ВЗАИМОДЕЙСТВИЮ

Л. А. Руденко

Статья посвящена проблеме готовности будущего специалиста к осуществлению профессионального взаимодействия. Отмечено, что

взаимодействие выступает и процессом, и результатом. Перечислены основные методологические подходы к проблеме профессионального взаимодействия: синергетический, аксиологический, компетентностный, деятельностный и др. Проанализирован уровень актуальности проблемы способности специалиста-пограничника к профессиональному взаимодействию. Акцентируется, что явление профессионального взаимодействия не исследовалось в сфере высшего военного образования.

Благодаря анализу научных трудов специалистов пограничного ведомства и использованию системного подхода, предложена система подготовки будущих офицеров-пограничников к осуществлению профессионального взаимодействия. Раскрыто содержание основных элементов такой системы (педагогические условия, субъекты и объекты и т.п.). Охарактеризована вертикальная и горизонтальная структуры данной системы. Перечислены важные характеристики системы подготовки офицеров-пограничников к профессиональному взаимодействию: контроль и пропуск транспортных средств и лиц; инженерно-техническое оснащение границы, организация и осуществление пограничного контроля; пресечение незаконного перемещения транспортных средств и лиц через государственную границу; согласованность деятельности с военными формированиями и правоохранительными учреждениями по защите границы; осуществление оперативно-разведывательной деятельности; реализация информационно-аналитических и поисково-розыскных процедур по обеспечению целостности границы государства; участие в противодействии преступным формированиям различного вида.

Ключевые слова: *взаимодействие, система, комплекс, элементы, профессиональное взаимодействие, профессиональная подготовка, будущие офицеры-пограничники, Госпогранслужба, пограничное ведомство, охрана и защита границы.*

PECULIARITIES OF THE TRAINING SYSTEM OF FUTURE BORDER OFFICERS FOR PROFESSIONAL INTERACTION

L. A. Rudenko

The article is devoted to the problem of future professional's readiness for professional cooperation. It is emphasized that interaction is both a process and a result. The main methodological approaches to the problem of professional interaction are listed: synergistic, axiological, competent, active, etc. The level of urgency of the problem of the ability of a specialist border guard to professional interaction is analyzed. Due to the analysis of scientific psycho-pedagogical and philosophical literature it is proved that the phenomenon of professional interaction has not been studied in the field of higher military education.

Through the analysis of the scientific work of border guards and the use of a systematic approach, a system of training future border guards for professional interaction was built. The contents of the basic elements of such a system (pedagogical

conditions, subjects and objects, etc.) are presented and disclosed. The vertical and horizontal structures of the mentioned system are characterized. The important characteristics of the system of training officers-border guards for professional interaction are listed: control and admission of vehicles and persons; engineering and technical equipment of the border, organization and implementation of border control; stopping the illegal movement of vehicles and persons across the state border; coherence of activities with military units and law enforcement institutions on border protection; implementation of operational intelligence activities; implementation of information-analytical and search-and-search procedures for ensuring the integrity of state borders; participation in counteracting criminal acts of various kinds.

Keywords: *Interaction, system, complex, elements, professional interaction, professional training, future border guards, State Border Service, Border Protection, Border Security and Protection.*

Руденко Лариса Анатоліївна – доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, професор кафедри практичної психології та педагогіки, Львівського державного університету безпеки життєдіяльності (м. Львів, Україна). E-mail: lararudenko@gmail.com

Rudenko Larisa Anatoliivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Senior Researcher, Professor of the Department of Practical Psychology and Pedagogy, Lviv State University of Life Safety (Lviv, Ukraine). E-mail: lararudenko@gmail.com